

Het CDA tussen links en rechts

P
O
S
I
T
I
O
N
E
R
I
N
G
V
A
N
H
E
T
C
D
A

Het CDA beschouwt de door velen geopperde verdwijning van de links-rechts-tegenstelling als een aantrekkelijke kans voor herpositionering. Deze biedt ruimte voor profilering als 'gemeenschapspartij' tegenover het individualistische liberalisme. Het is echter onwaarschijnlijk dat het CDA zich zal weten te onttrekken aan de links-rechts-tegenstelling. Kiezers plaatsen partijen nog steeds in sterke mate langs deze lijnen. Bovendien heeft het gemeenschapsdenken tot nog toe weinig concrete vertaling gekregen.

De links-rechtstegegensstelling is al vaak achterhaald verklaard, maar de afgelopen jaren gebeurt dat met meer overtuigingskracht: in de paarse coalitie ontbreekt het CDA als grote middenpartij, traditionele verdeelingsconflicten staan politiek in de schaduw van links-noch-rechtse vraagstukken van infrastructuur en ethiek, en internationaal krijgt de vraag *'what is left?'* na de val van de muur en in discussies over militaire vredesoperaties evenmin een bevredigend antwoord als *'what is right?'* bij de prioritering van open internationale markten en nationale belangen.

Het verdwijnen van de links-rechts-tegenstelling is voor het CDA als middenpartij met een afkalvende sociale

basis en een eroderende confessionele identiteit een aantrekkelijk uitgangspunt. Het biedt ruimte voor de profilering van andere tegenstellingen.

De in de christen-democratie gewortelde gemeenschapszin zou daarbij een goede uitgangspositie moeten zijn voor een wervende antithese tegenover het (sociaal-) liberale geloof in individualisering en markt.

Er kunnen vele redenen zijn waarom deze nieuwe tegenstelling nog niet zo uit de verf komt of althans de kiezers nog niet massaal mobiliseert. In deze bijdrage wordt slechts in overweging gegeven dat de links-rechtstegegensstelling te snel is afgeschreven en ten gevolge daarvan de ruimte voor nieuwe tegenstellingen wordt overschat.

Dr. P. Dekker

Wie is links, wie rechts?

Van oudsher is de onderscheiding van links en rechts een wezenlijke in de Nederlandse en West-Europese politiek. In Nederland worden links en rechts traditioneel geassocieerd met ongelovig en confessioneel, een voorkeur voor meer en minder sociale en economische gelijkheid en voor meer en minder politieke en culturele vrijheid (Middendorp 1991). Op basis van een wereldwijde inventarisatie noemt Laponce (1981) onder andere: egalitair versus hiërarchisch, arm versus rijk, niet versus wel religieus, en discontinuïteit versus continuïteit. In historisch Italiëans perspectief blijft het voor Bobbio (1996) in wezen gaan om een horizontaal en egalitair versus een verticaal en hiërarchisch maatschappijbeeld. Rechts onderscheidt zich niet door religiositeit en ook niet door vrijheid (dat kenmerkt gematigd links en rechts tegenover extreem links en rechts), maar door een voorliefde voor verscheidenheid. In het verleden van strijdpunten uit het verleden worden nieuwe politieke conflicten en kwesties in de links-rechtsdimensie geabsorbeerd. Links en rechts zijn geen stellingnamen die voorafgaan aan de politiek, maar in het politieke strijdveld krijgen ze betekenis en biedt de polariteit oriëntatie aan politici, andere politieke participanten en aan het toezien electoraat. Als samenvattende politieke positioneringen blijven de termen vaag, ook al is er vaak grote overeenstemming over wie en wat in de actuele politiek 'links' en 'rechts' zijn.

Evenals politici in Nederland (Pellikaan en de Keijser 1998) hebben kiezers verschillende associaties bij de begrippen als hen wordt gevraagd zichzelf te plaatsen in het politieke spectrum. De politieke zelfplaatsing van burgers

moet dan ook onderscheiden worden van de links-rechtsposities die hen door onderzoekers worden toegekend op basis van een uniforme meting van beleidsvoorkeuren, doorgaans op sociaal-economisch gebied.

Wat de zelfplaatsing betreft is er divers materiaal waaruit blijkt dat er geen sprake is van een trendmatige toename van het aantal mensen dat zich niet kan of wil plaatsen.

De tabel op de volgende pagina laat zien dat in de jaren negentig wel minder mensen zich links of rechts plaatsen dan in de voorafgaande decennia. Met name de extremen worden gemeden. Over de hele periode wordt de bevolking gemiddeld iets linkser. Dat geldt blijkens de cijfers onderin de tabel ook voor de aanhang van het CDA (het materiaal geeft niet prijs of dit komt omdat CDA-kiezers linkser worden of omdat rechtse kiezers minder de voorkeur geven aan het CDA). Uit de omvangrijke gegevensbestanden van de NIPO-weekpeiling blijkt dat de gemiddelde links-rechtsposities van de aanhang van partijen dicht bij elkaar zijn komen te liggen in de afgelopen decennia.

Links en rechts zijn nog steeds belangrijk ter onderscheiding van de aanhang van partijen. Dat betekent nog niet dat partijen ook als zodanig, in termen van links en rechts, worden waargenomen door de kiezers. Ook dat blijkt het geval te zijn. Dat kan worden aangetoond met gegevens uit de nationale kiezersonderzoeken. Desgevraagd wordt voortdurend door zo'n negentig procent van de geënquêteerden aan de drie grote partijen en aan D66 en GroenLinks een plaats in het politieke links-rechtsspectrum toegekend. Met de plaatsing van de kleine Christelijke partijen heeft men iets meer moeite.

Dat geldt ook voor de xenofobe populist die zichzelf als 'Centrum' afficheert. Afgezien van de laatstgenoemde groeperingen, staat bij de respondenten van de kiezersonderzoeken het GPV gemiddeld voortdurend het meest

polarisatie en depolarisatie.

Daaruit volgt geen wetmatigheid, maar wel de waarschuwing om niet al te snel een spoedig verdwijnen van de politieke links-rechtspolariteit te verwachten.

Links-rechtsposities^a in procenten van alle 18-70-jarigen en aanhangers van drie partijen, 1970-1997

		1970	1975	1980	1985	1992	1993	1994	1995	1996	1997
allen	zeer links	4	4	6	6	3	2	3	3	3	3
	gematigd links	20	24	27	28	26	26	27	29	27	29
	geen van beide	22	27	21	22	27	31	30	29	35	30
	geen mening	14	10	11	10	15	13	13	13	13	12
	gematigd rechts	31	28	29	30	27	25	25	24	21	24
	zeer rechts	9	7	5	4	3	2	2	2	2	3
groepen met partijvoorkeuren:											
PvdA	(zeer/gematigd) links	50	65	70	64	60	61	66	61	61	56
	midden/geen mening	35	26	22	25	31	35	26	33	34	36
	(zeer/gematigd) rechts	15	9	9	10	9	4	8	6	6	9
CDA ^b	(zeer/gematigd) links	4	9	8	8	6	6	8	13	9	15
	midden/geen mening	30	34	27	28	38	42	43	44	49	42
	(zeer/gematigd) rechts	66	56	66	64	57	52	49	43	43	44
VVD	(zeer/gematigd) links	10	8	5	6	4	8	5	8	8	13
	midden/geen mening	30	31	22	16	30	21	32	29	39	32
	(zeer/gematigd) rechts	60	61	73	78	66	71	63	63	53	56

^a "Beschouwt u zichzelf als 'links' of als 'rechts'?" Zes antwoordmogelijkheden ('geen mening' als laatste).

^b In 1970 en 1975 is CDA een optelling van respondenten met een voorkeur voor ARP, CHU of KVP.

Bron: Progressiviteit en conservatisme 1970, Culturele veranderingen in Nederland 1975-1997.

rechts en GroenLinks het meest links. Wat de grote partijen betreft, staat de VVD het meest rechts en de PvdA het meest links. Daartussen staan in gelijkblijvende volgorde CDA en D66. Evenals bij de zelfplaatsing van aanhangers van partijen treedt ook hier convergentie of depolarisatie op. Partijen worden in het midden van de jaren negentig dichter bij elkaar geplaatst dan in het begin van de jaren tachtig. Dit spoort met de convergentie die is gesignaleerd in kwantitatief onderzoek van verkiezingsprogramma's (Pennings en Keman 1994). Dat onderzoek toont voor West-Europese landen na de Tweede Wereldoorlog afwisselend perioden van

Kansen van nieuwe tegenstellingen

In het voorgaande ging het om de politieke zelfplaatsing van burgers en hun politieke plaatsing van partijen. Zoals gezegd zitten daar verschillende ideeën over de betekenis van 'links' en 'rechts' achter. Tussen landen verschillen de belangrijkste betekenissen en in de tijd veranderen ze ook. Zo speelt in Nederland thans confessionaliteit bij de onderscheiding van links en rechts veel minder een rol dan in het begin van deze eeuw. Nieuwe strijdpunten worden voortdurend geabsorbeerd door de links-rechtsdimensie. Dat gaat niet vanzelf. Afhankelijk van de aandacht die

de oude kwesties opeisen is er bij de bestaande partijen openheid voor nieuwe issues.

Er worden nieuwe partijen opgericht en er ontbrandt strijd rond de nieuwe kwesties binnen de bestaande partijen. Na verloop van tijd is de links-rechts-tegenstelling aangepast: groene partijen blijken linkse partijen te zijn geworden, 'nieuw links' is verdwenen maar zijn doelstellingen zijn ondertussen 'typisch links' geworden, de vrouwenemancipatie is met succes verkaveld (consensus over gelijke rechten, positieve actie is links geworden en abortus blijft met euthanasie een ethisch conglomeraat buiten de links-rechtsorde). Strijdpunten en partijen los van de links-rechtstegenstelling blijven in het politieke machtsspel in de regel marginaal (ethische kwesties) en instabiel (ouderen).

Het absorptievermogen van het Nederlandse veelpartijstelsel is groot gebleven. In het begin van de jaren zeventig stonden de D66, PPR, PSP als het ware al te wachten op aanhang met 'new politics'-onderwerpen als milieu, emancipatie en democratisering. Inmiddels kan men in Nederland (en Duitsland) de links-rechtszelfplaatsing van burgers beter voorspellen uit hun materialistische of postmaterialistische waarde-oriëntaties dan uit hun kerksheid of sociaal-economische beleidsvoorkeuren (Knutzen 1995).

Er zijn de laatste jaren verschillende nieuwe politieke dimensies of tegenstellingen gesignaleerd (Zie bijvoorbeeld de bundel van Bovens et al. (1998). Om er slechts enkele te noe-

men: libertairisme versus autoritarisme, materialisme versus postmaterialisme, postmodernisme versus fundamentalisme, communitarisme versus individualisme, alsmede tegenstellingen rond de Europese eenwording en de multiculturele samenleving. Over elk van deze nieuwe dimensies valt veel te zeggen, maar daarvoor ontbreekt hier de ruimte. De tegenstelling van communitarisme versus individualisme is internationaal, maar zeker ook in Nederland na het aantreden van het sociaal-liberale kabinet Kok in 1994, het interessantst. Tegenover de 'doorgeschoten' individualisering en commercialisering van dit kabinet worden door met name het CDA accenten geplaatst op gemeenschapszin, de bescherming van informele en vrijwillige sociale verbanden en op 'grenzen aan de groei'. Dat is stellig niet af te doen als een conservatieve positionering, die op termijn slechts zal leiden tot een positie van

---

**Afgezien van
gezinsbeleid en
zondagsrust, is in de
praktische CDA-
politiek van
communitaristische
begeestering weinig
te merken.**

---

het CDA rechts van de VVD. Vergelijkbare accenten worden geplaatst door de kleine Christelijke partijen en door Groen-Links (Duyvendak 1997). En hoewel daar meer achter zit dan een gelegenheidscoalitie van oppositiepartijen, is het toch onwaarschijnlijk dat zich hier in een communitaristische pool formeert tegenover de individualistische

en liberale VVD en D66 (met de PvdA verdeeld in het midden). Filosofisch is het wel een aardig idee en het levert visueel ook wel een mooier politiek landschap op dan een enkele links-rechtslijn, maar (machts-)politiek zit er toch niet in. Daarvoor heeft het gemeenschapsdenken te weinig prakti-

Links-rechtstegenstelling zal door nieuwe strijdpunten, uitdagingen en bedreigingen van karakter blijven veranderen. (foto: Bert Verboeff)

sche politieke consequenties, zijn de 'communitaristische partijen' overigens te heterogeen, en is er eigenlijk te weinig omstreden. Discussies over normen en waarden, sociale cohesie en *civil society* suggereren een breed 'verlangen naar gemeenschap' (Koenis 1997) in Nederland in de jaren negentig. Er is niet zozeer sprake van een nieuwe polariteit als van een veranderende tijdgeest. Men kan zich er hoogstens over verwonderen dat het CDA als natuurlijke voorhoedepartij in dit verband daar electoraal zo weinig profijt van heeft. Een factor is wellicht dat, afgezien van gezinsbeleid en zondagsrust, in de praktische politiek van de communitaristische begeestering van het CDA weinig te merken is.

Tot besluit

De geschetste depolarisatie in de zelfplaatsing van kiezers en in hun percepties van partijen is onvoldoende reden

om aan te nemen dat links-rechts als politiek oriëntatiemiddel sterk aan belang heeft ingeboet. Het 'links-rechts-monopolie' (Beck 1993) wordt nauwelijks bedreigd. Er zijn geen nieuwe tegenstellingen in zicht die een alternatief voor of een gelijkwaardige aanvulling op de deze dimensie kunnen vormen. Wel kan worden verwacht dat de links-rechtstegenstelling van karakter blijft veranderen door nieuwe strijdpunten (medische technologie?), uitdagingen (multiculturele samenleving?) en bedreigingen (internationale economie?). Misschien wordt gemeenschapszin wel meer onderscheidend, misschien ook niet. Niet alles wat belangrijk is wordt politiek saillant.

Politiek is voortzetting van de depolarisatie een dreigend perspectief. Een representatieve democratie heeft tegenstellingen nodig en die moeten niet te ingewikkeld zijn, want anders verliezen burgers hun betrokkenheid. En dat zou

bijdragen aan 'nieuwe politieke tegenstellingen' van een geheel andere aard, namelijk geen tegenstellingen van inhoudelijke voorkeuren binnen de politieke arena, maar tegenstellingen tussen groepen die de prestatie maatschappij mentaal 'voorbij' zijn en groepen die er niet in mee kunnen komen. Voorbeelden daarvan zijn de tegenstelling van postmodernisme en fundamentalisme bij Inglehart (1997) en van nieuwe progressiviteit en populistisch conservatisme bij Elchardus (1994). Alle goede dingen van links en rechts en gemeenschapszin en liberaliteit zijn daar verenigd op één pool, maar de tegenvoetters zijn vervreemd van de democratische politiek en waarschijnlijk passief maar eventueel ook gemobiliseerd door stemmingmakers. Het is te hopen dat de links-rechtstegenstelling in de politiek voldoende integrerend vermogen behoudt en spanning herwint om dat te vermijden.

Dr. P. Dekker is politicoloog

Literatuur

- U. Beck. *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993.
- N. Bobbio. *Left and right: the significance of a political distinction*. Cambridge (GB): Polity Press, 1996.
- M. Bovens, H. Pellikaan en M. Trappenburg (red.). *Nieuwe tegenstellingen in de Nederlandse politiek*. Amsterdam: Boom, 1998.
- J.W. Duyvendak. Opvallende overlap tussen GroenLinks en het CDA. *Christen-Democratische Verkenningen* 11/1997: 583-586.
- M. Elchardus. *Op de ruïnes van de waarheid*. Leuven: Kritak, 1994.
- R. Inglehart. *Modernization and postmodernization*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
- O. Knutsen. *Value orientations, political conflicts and left-right identification*. *European Journal of Political Research* 28 (1995)/1: 63-93.
- S. Koenis. *Het verlangen naar gemeenschap*. Amsterdam: Van Gennep, 1997.
- J.A. Laponce. *Left and right, the topography of political perceptions*. Toronto: University of Toronto Press, 1981.
- C.P. Middendorp. *Ideology in Dutch politics*. Assen/Maastricht: Van Gorcum, 1991.
- H. Pellikaan en J. de Keijser. Kamerleden in de politieke ruimte. In: *Bovens et al.* 1998.
- P. Pennings en J.E. Keman. 'Links' en 'rechts' in de Nederlandse politiek. In: G. Voerman (red.), *Jaarboek DNPP 1993*. Groningen: Rijksuniversiteit, 1994.